

לרפא עולם שבור

החיים כקריאה לאחריות

To Heal a Fractured World: The Ethics of Responsibility – Jonathan Sacks

תאריך פרסום בעברית: 2010

סדנת קריאה והעמקה בספרו של הרב זקס

מבנה הספר

חלק ראשון: הקריאה לאחריות | חלק שני: התאולוגיה של האחריות | חלק שלישי: החיים האחרים

תקציר

הספר לרפא עולם שבור של הרב יונתן זקס הוא קריאה עמוקה לפעולה מוסרית, המדגישה את האחריות האישית והקולקטיבית של האדם כלפי העולם. זקס טוען כי החיים אינם רק מסע אישי להגשמה עצמית, אלא שליחות מוסרית לתקן, לשפר ולבנות עולם טוב יותר.

זקס מציג גישה אקטיבית לחיים, שבה האדם אינו חי לעצמו בלבד אלא מחויב לתקן, לבנות ולהשפיע. האחריות היא לב ליבו של הקיום האנושי, והיא מתקיימת במעשים יום-יומיים קטנים שמובילים לשינוי גדול.

מה קושר אותנו לילדים רעבים באפריקה או לקורבנות רעידת אדמה בהאיטי? מה מחבר אותנו לגורלם של המובטלים, דרי הרחוב והעניים בחברה שלנו? לרפא עולם שבור מביא לקורא את עקרונות האתיקה החברתית-היהודית.

בספרו משלב הרב זקס יחדיו משפט ותיאולוגיה, פרשנות מקראית והגות פילוסופית, עקרונות כלליים ודוגמאות פרטניות, סיפור וניתוח. ספרים העוסקים במוסר הם לעתים קרובות מופשטים למדי, אך בעזרת סיפורים מרתקים על אנשים מפורסמים ומעשים גדולים של אנשים פשוטים השזורים לכל אורכו, מציע לנו להיות שותפיו של האל-במלאכת ריפוי של עולם שבור.

בהקדמתו לספר כותב זקס כך:

הספר עוסק באתיקה היהודית הזאת, האתיקה של אחריות, היא רלבנטית לישראל של היום במידה שאין גדולה ממנה. בזכות מערכות החינוך והרווחה של ישראל, בזכות המשפחתיות החזקה והאהבה לילדים המאפיינות אותה, בזכות הרפואה, החקלאות, והטכנולוגיה המתקדמות שלה ובזכות המזיגה הייחודית שיש בה הון אנושי להון חברתי - היא הגיעה להישגים ששום מדינה אחרת בגודלה ובגילה אינה מתקרבת להם.

ישראל ניצבת כסמל של תקווה לכל מי שיכול להשתחרר מדעות קדומות ולהישיר מבט אל הנס שהנה. אסור לה לאבד את חזון הצדק החברתי וכבוד האדם שלה. זו שליחותנו בעולם: להיות קולה של התקווה בשיחה הגדולה של האנושות.

הספר בנוי משלושה חלקים עיקריים:

א: הקריאה לאחריות - מדוע אחריות היא עיקר משמעות החיים. ב: התיאולוגיה של האחריות - הקשר בין אחריות לאמונה ולברית בין האדם לא-לוהים. ג: החיים האחראיים - כיצד ניתן ליישם את האחריות במציאות המודרנית.

חלק ראשון: הקריאה לאחריות

את הספר פותח הרב זקס בפסוקים מתוך ספר תהילים העוסקים בגדולת האדם "ותחסרהו מעט מא-להים" ומיד אחריו בציטוט של ויקטור פרנקל "להיות אדם משמעו להיות בעל מצפון ואחריות". זקס מציין **שהאתיקה של אחריות היא מן הרעיונות הייחודיים והמאתגרים ביותר של היהדות**, ולפי רעיון זה א-לוהים מזמין אותנו להיות "שותפים במעשה בראשית".

זקס לוקח אותנו בחלק זה במסע בספרות היהודית בעקבות המושגים 'חסד' ו'צדקה' וגלגולו של המושג 'תיקון עולם' בראיה רחבה וחוצה דתות. זקס מציג את **האחריות כיסוד מרכזי בחיי האדם**, מעבר להיותה חובה מוסרית. החיים אינם רק חיפוש אחר הנאה וסיפוק אישי, אלא **מחויבות לשיפור החברה והעולם**. זקס מתנגד לתרבות האינדיבידואליסטית של המאה ה-21, שלדבריו **התמקדה יתר על המידה בצרכים האישיים של האדם, תוך הזנחת המחויבות כלפי האחר**.

רעיונות מרכזים מעלה זקס בספרו: האחריות היא **קריאה לפעולה**, לא רק עיקרון מוסרי תיאורטי. התפיסה המודרנית רואה את **האדם כמרכז המשמעות**, אך ביהדות המשמעות טמונה **במחויבות כלפי האחר, ברית יהודית מול אינדיבידואליזם מערבי** - ביהדות האדם אינו לבד, אלא חלק מקהילה ומסורת המחייבות אותו **לפעול למען תיקון עולם**, "תיקון עולם" לפי זקס - מעשים קטנים ומתמשכים, המובילים בהדרגה לשינוי משמעותי. אם נסכם את דבריו: חיים המוקדשים לסיפוק עצמי בלבד לעולם לא יביאו לסיפוק אמיתי, אנו נשלחנו לעולם כדי לשנות אותו, לתקן אותו צעד אחר צעד.

חלק שני: התיאולוגיה של האחריות

בחלק זה זקס מציג את האחריות לא רק כערך חברתי אלא **כתפיסה דתית ותיאולוגית** או בלשונו "התנ"ך הוא קריאתו של א-לוהים לאחריות אנושית" הוא מראה כיצד הברית בין האדם לאל מחייבת את האדם **לקחת אחריות על הבריאה** ולא להישאר פסיבי. בפרק זה יוצא למסע בעקבות המילה אחריות הבאה או לא באה לידי ביטוי בסיפורי אדם חווה, קין והבל, מוח והמבול ומגדל בבל. סיפורים אלו הם דרמה פילוסופית, חקירה בנויה היטב של מושג האחריות, הסיפור המקראי מתחיל בבני אדם הנוטים להתכחש לאחריות. לדוגמא אצל סיפור קין והבל - "השומר אחי אנוכי?" - קין מנסה להתנער מאחריותו, אך התנ"ך משיב לו בתוקף: כן, האדם מחויב להיות שומר על האחר. אברהם והמשך צאצאיו יעסקו בשאלה כיצד עם נוטל אחריות? ביחידה זו מביא זקס מס' טענות שכיחות הנזרקות כלפי מושג האתיקה הדתית: "האם לדת יש חשיבות לחיים מוסריים או כפי טענת קאנט שמערכת מוסר יכולה להיקרא כך רק אם היא אוטונומית, כזו הנובעת מאמונתנו הפנימית ומהחוקים שאנו קובעים לעצמנו - ציות לקול המגיע מבחוץ - אינו מוסרי! האם כדי להיות טוב מוכרח האדם להאמין ב-אלוהים? האם דבר טוב הוא טוב מפני שהאלים ציוו עליו? או שהאלים צוו עליו מפני שהוא טוב?"

חלק שלישי: החיים האחראיים

את היכולת להתאושש אחרי רוע מסכם זקס בדבריו של ויקטור פרנקל 'האדם מחפש משמעות' אם חיים יכולים לשאת משמעות אפילו באושוויץ, הם יכולים לשאת משמעות בכל מקום ובכל זמן. "יהיה אשר יהיה גורלנו תמיד תהיה בידנו הבחירה אם לראותו בטרגדיה ריקה ממשמעות, או כאפשרות להשיג דבר מה חיובי. את זה אנו יכולים לעשות בשלוש דרכים: בעבודה או במעשים, בחווייתו של משהו או בפגישה עם משהו, או בעמדה שאנו נוקטים כלפי סבל שאין להימלט ממנו.

אחד המסרים המרכזיים בדברי זקס "אף פעם איננו יודעים הכול על הטוב שעשינו ופחות מזה ידוע לנו על שרשרת התוצאות שהוא עורר. אבל זוהי המורשת היחידה שחש ערך בהתהוותה: בחוצם שהשארנו בחייהם של אחרים, ושהם העבירו הלאה. לפעמים יכול מעשה אחד ממש כמו נפנוף כנפיו של הפרפר, להדהד במקומות שאין לשערם" ובמקום אחר הוא כתב: "כל מעשה טוב כל מחווה של ריפוי, מדליק נר של תקווה בעולם חשוך.

ברוח זו מחדד זקס את רעיון המנהיגות 'מנהיג טוב יוצר מונהגים ואילו מנהיג גדול יוצר מנהיגים'.

לימוד בחברותא / קבוצות

(א) תקציר (5 דקות)

קריאה שקטה של התקציר.

(ב) שיתוף פסקה מתוך הספר (25 דקות, 5 דקות למשתתף)

שתפו את החברים והחברות בפסקה אחת או שתיים מתוך הספר שדיברה אליכם במיוחד או יצרה חיבור עמוק לדבריו, נמקו את בחירתכם!

« עשו סבב בין המשתתפים והמשתתפות בקבוצה.

« האם עלו פסקאות משותפות?

« בחרו פסקה אחת אותה תרצו להביא למליאה.

(ג) שיח עמיתים - מבט אישי (15 דקות)

« כיצד השפיע הספר עליך באופן אישי? האם הוא גרם לך לחשוב או לשנות דעה כלשהי?

« האם מצאת חלקים בספר שאת/ה מזדהה איתם במיוחד? מדוע?

« האם יש נושאים או רעיונות שלא הסכמת איתם? כיצד הם גרמו לך להרגיש?

« כיצד הספר מעורר בך מחשבות לגבי זהותך האישית והקשר שלך למסורת או לערכים יהודיים?

« מהם הערכים המרכזיים מהספר שהיית רוצה לשמר ולהעביר לדורות הבאים, וכיצד תוכל ליישם זאת בחייך האישיים?

(ד) שיח עמיתים - מבט בית ספרי (15 דקות)

זקס מסיים את ספרו כך:

... היהדות שומרת על חלום עתיק שעדיין מדבר אל לבנו. לרפא את מה שאחרים השחיתו, לתקן מה שאחרים קלקלו, לגאול את הרוע בהפיכת אנרגיות השליליות שלו לטוב; אלה הם מאפייניה של אתיקת האחריות שנוולדה מתוך האמונה הרדיקלית שא-לוהים קורא לנו לממש את החופש שלנו ולהיות לשותפיו במלאכת הבריאה" (עמוד 340)

« הביאו למליאה רעיון, או הצעה ליישום ברמת בית ספר, קהילה, מדינה או עולם, או התייחסות לשאלות המופיעות בעמוד הבא לפי אחד המימדים.

(ה) מליאה (15 דקות)

« כל קבוצה תביא למליאה ציטוט נבחר מתוך הספר.

« רעיון או הצעה ליישום או התייחסות לשאלה באחד מן המימדים.

השאלות הבאות מבקשות להוביל לחשיבה אסטרטגית ומעשית על תפקידכם בהטמעת ערכים של אחריות, צדק ותיקון עולם בקרב התלמידים, תוך הרחבת המעגלים - מבית הספר אל הקהילה, המדינה והעולם.

בעקבות הספר "לרפא עולם שבור"

רמת בית הספר - אחריות חינוכית ומנהיגות מוסרית

1. כיצד ניתן להטמיע את עקרון האחריות האישית והקולקטיבית בקרב צוות המורים והתלמידים?
2. כיצד בית הספר יכול להפוך למרחב שמחנך לערכים של חסד, צדקה ותיקון עולם, כפי שמתאר הרב זקס?
3. מהם הצעדים הפרקטיים שבית הספר יכול לנקוט כדי ליצור מנהיגים אחראיים, ולא רק תלמידים מונחים על ידי הישגים אישיים?
4. כיצד ניתן להתמודד עם **תרבות האינדיבידואליזם** בקרב תלמידים ולעודד אותם לפעול למען הכלל?
5. כיצד נוכל לבחון ולמדוד את האחריות החברתית של בית הספר? האם יש דרך לעקוב אחרי מעשים קטנים ומתמשכים של תיקון עולם?

רמת הקהילה - בית הספר כמרכז אחריות קהילתית

1. כיצד ניתן לחזק את הקשר בין בית הספר למשפחות ולתושבי הקהילה ביצירת מחויבות לתיקון עולם?
2. אילו פרויקטים בית-ספריים ניתן לפתח למען אוכלוסיות מוחלשות בקהילה, בהשראת גישתו של הרב זקס?
3. כיצד בית הספר יכול לשמש דוגמה לקהילה בכך שיקדם צדק חברתי, עזרה לחלש וקיום ערכי אתיקה יהודית-חברתית?
4. מהם האתגרים המרכזיים שבית הספר צריך להתמודד איתם כאשר הוא מנסה ליצור תרבות של מעורבות קהילתית ומחויבות חברתית?
5. כיצד ניתן ללמד את התלמידים לראות את הקהילה כמרחב הדורש תיקון ולפתח אצלם אחריות אקטיבית כלפיו?

רמת המדינה - חינוך לתיקון עולם בראייה לאומית

1. כיצד החינוך בישראל יכול לשלב את האתיקה של האחריות בתוכנית הלימודים כחלק מחזון חינוכי רחב יותר?
2. כיצד ניתן ללמד את התלמידים להתייחס למדינה כגוף המחויב לאחריות מוסרית כלפי אזרחיו ולחנכם להיות אזרחים אכפתיים?
3. אילו צעדים פרקטיים יכול בית הספר לנקוט כדי לעודד את תלמידיו לראות במדינה כוח מוסרי. כפי שמדגיש הרב זקס?
4. כיצד ניתן להתמודד עם אתגרי החברה הישראלית מתוך פרספקטיבה של תיקון עולם וצדק חברתי?
5. כיצד ניתן לקדם שיח ערכי ואתי על צדק חברתי, סולידריות ואחריות לאומית בקרב תלמידים, תוך חיבור לתרבות היהודית ולתפיסות גלובליות?

רמת העולם - חינוך לתיקון עולם גלובלי

1. כיצד ניתן לחנך את התלמידים לאחריות כלפי בעיות גלובליות, כמו רעב, עוני ומשבר האקלים, מבלי לגרום להם לתחושת חוסר אונים?
2. כיצד ניתן לעודד תלמידים לקחת חלק בפעילויות בינלאומיות של תיקון עולם ולחברם לרעיון של אחריות גלובלית?
3. אילו תובנות מתוך הספר של הרב זקס יכולות לשמש בסיס ליצירת פרויקטים חינוכיים המשלבים תיקון עולם בקנה מידה בינלאומי?
4. כיצד בית הספר יכול ליצור חיבורים עם מוסדות חינוך ברחבי העולם, מתוך מחויבות משותפת לתיקון עולם?
5. כיצד ניתן ללמד את התלמידים לראות את עצמם כחלק משרשרת אוניברסלית של אחריות, שבה לכל מעשה שלהם יש השפעה על החברה האנושית כולה?